

HISTÒRIA DE LA DISSORT D'UN POBLE PERSEGUIT

Samuel Usque (2019).

Consolació de les tribulacions d'Israel

Ed. i trad. de Gabriel de la S. T. Sampol

(Mallorca: Leonard Muntaner)

Gabriel de la S. T. Sampol té acostumats els seus lectors a endinsar-se en traduccions d'una altíssima qualitat, de les quals, no obstant això, sempre es treu la sensació contradictòria d'estar llegint una obra escrita originalment en català. Molt bé, això és el que hauria de ser tota traducció, es pensarà, i sí, sol passar en obres de creació literària inscrites en gèneres més tradicionals. Sampol ha traduït molts d'aquest gèneres, però no només. Si el 2000 va versionar l'*Art de la prudència* de Gracián, quan ja havia traduït del llatí la sàvia abadessa Hildegarda von Bingen i l'epigramàtic Marcial, tot seguit tradueix del francès les *Memòries* de Voltaire, les *Màximes* de La Rochefoucauld o les *Reflexions sobre el procés de Maria Antonieta* de Madame de Staël, a més d'obres ben triades de l'alemany o de l'italià. Però la llengua a què Gabriel Sampol ha dedicat més temps és la portuguesa, i en aquest àmbit sí que s'hi troben obres pròpiament literàries, antigues i modernes, com *Castro*, d'António Ferreira; el *Fra Luís de Sousa* d'Almeida Garrett; també António Botto, Francisco Gomes de Amorim, Manuel António Pina o Valter Hugo Mãe, i, d'entre les més reconeixibles per al lector comú, *L'escena de l'odi*, d'Almada Negreiros; un enorme *Llibre del desassossec* pessoà, i l'*Objecte quasi* de Saramago.

Entremig d'aquests noms, també ha trobat temps Sampol per traduir obres que no van ser pensades pels seus autors com a literàries —tot i que, per la seva qualitat, indiscutiblement ho són. És el cas dels *Sermons* del pare António Vieira; de fet, una de les seves primeres traduccions, per a Proa, l'any 1994; o bé les dues darreres, les quals, val a dir, han estat dos reptes enormes. El 2018, Sampol va guanyar el premi

Vidal Alcover (n'ha guanyat d'altres) per la versió antologada de la *Peregrinació* de Fernão Mendes Pinto, una de les obres capitals de la literatura de viatges del Renaixement portuguès: una obra desbordant d'exotisme, informació i personalitat literària; un llibre polèmic, satíric, autobiogràfic i alhora coral i polifònic, i un llibre transgressor i també denunciador de transgressions. Ja ho devia saber Gabriel Sempol, que es ficava en un colossal problema geogràfic, historiogràfic, lèxic, terminològic i estilístic, a més del pes que aquesta obra té i el lloc que ocupa en la història cultural portuguesa. Només cal esmentar que la seva traducció al català del pelegrinatge de Mendes Pinto és excepcional. I punt.

En qualsevol cas, a Sempol li agraden els desafiaments, perquè la seva darrera traducció és un repte indiscutiblement difícil que l'ha obligat no només a demostrar, un cop més, el seu domini de la llengua portuguesa del segle XVI, sinó a entrar en un àmbit literari, intel·lectual i moral —també emocional— de gran complexitat, com és la literatura de diàspora i exili, l'expressió estètica del plany i el dolor, la literatura messiànica jueva, la literatura de la culpa, el càstig i el perdó, del sotmetiment ètnic i cultural, del drama traumàtic del convers. La història dels jueus ocupa un lloc protagonista en la història del Renaixement portuguès, i no solament per la importància i el poder d'aquesta comunitat, sinó per la tragèdia que va suposar la seva conversió forçada, gairebé d'un dia per l'altre, i la consegüent generació d'amagades i secretes comunitats criptojudaiques. Cal, per tant, un coneixement profund de la cultura religiosa i històrica jueva i conversa, i, evidentment, de les seves fonts. Sempol ofereix un llibre estrany i únic, ple de dolor; una obra que el seu autor, Samuel Usque, un convers en el difícil exercici de retorn a l'antiga fe, considerava necessària per tal que no es perdés el record del patiment, passat i present, del poble d'Israel.

El 1553, quan Miquel Servet moria a Ginebra cremat a la foguera i Miquel Àngel abandonava a Roma la seva *Pietat Bandini*, es publicava a la culta Ferrara una obra d'una gran bellesa i de contingut terrible que, tot i la seva especificitat, s'acoblava amb facilitat entre els corrents providencialistes i messiànics que envaïen una època que a Itàlia començava a apuntar cap a la torbació emocional barroca. El portuguès d'as-

condència aragonesa Samuel Usque tornava al judaisme sota la protecció de la poderosa mercadera d'espècies Gràcia Nassi, també portuguesa i conversa, també fugida, com ell, de Portugal i després d'Anvers, i per aquest retorn li va dedicar la *Consolação às Tribulações de Israel*, el seu únic llibre, conscient del sacrifici moral que va suposar la seva obligada apostasia.

Si la perfecció del cos vençut de Crist és l'instrument que té Miquel Àngel per expressar el *pathos* de la seva Pietat *non finita*, la bellesa dels parlaments de Jacob amb els profetes-pastors Nahum i Zacaries en la *Consolació* d'Usque dóna forma a la memòria del dolor d'un poble ancestralment perseguit que necessita consol. El mateix Usque, i els jueus de Portugal, és un exemple més, el darrer, del llarg i hereditari pes de l'aflicció que arrossega el poble d'Israel. El marc bucòlic del diàleg pastoral renaixentista, amb els seus prats i boscos, rius i ramats d'ovelles, és l'espai des d'on Jacob —metàfora de la dissort del poble jueu, metàfora de tristesa, de capacitat d'acceptació del patiment— explica, implacable, humiliacions, escarnis, injustícies, profanacions, persecucions, deportacions, matances massives, tota mena de bestieses irracionals viscudes pels jueus. En un to de trist delit per confirmar la profecia, Jacob dedica el primer dels tres diàlegs de la *Consolació* a la destrucció del temple de Salomó, les conquestes assíries, la devastació de Jerusalem per Nabucodonosor i el captiveri babilònic, i passa al segon diàleg per explicar les persecucions selèucides i romanes que tornen a saquejar Jerusalem i a destruir el temple. Però, sens dubte, el contingut del tercer diàleg captiva el lector en ser el més dolorós, per reconeixible i proper, en prendre el protagonisme les persecucions dels jueus a Europa i, sobretot, a Espanya i Portugal. La intolerància religiosa entra en escena brutalment i el silenci de Déu davant les desgràcies del seu poble inunda la veu del narrador d'un fosc i patètic poder emocional que, metòdicament i sense compassió, desgrana formes del patiment i el dolor perfectament conegudes en aquella segona meitat del segle XVI.

Sempre present la inquietud, sempre alerta per l'arribada del mal, diu Jacob des de la tenebra: «el meu assossec no és natural, sinó contrafet i prestat». El lloc destinat a la Providència és petit en la *Consola-*

ció del jueu Usque, però hi és, perquè és pròpia d'aquesta literatura de caire messiànic, però també perquè aquesta forma latent de temor i patiment que encén les emocions morals segueix el flux d'un corrent que recorre el segon Renaixement i alimenta una sofrent meditació sobre l'ésser i el final dels temps. És una de les portes que dóna pas, finalment, al realista desequilibri barroc.

ISABEL SOLER
Universitat de Barcelona
isabelsoler@ub.edu